

VILÁG- TÖRTÉNET

12. (44.) évfolyam 2022. 1.

A BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

- **TARAFÁS IMRE**
„NÉMETNEK SZÜLETTEM, DE AZ VAGYOK-E MÉG MINDIG?”
- **VARGA ESZTELLA**
AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK KÜLPOLITIKÁJÁNAK TÖRTÉNELMI
ÁTTEKINTÉSE
- **CSIZMAZIA GÁBOR**
AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK ÉS KELET-KÖZÉP-EURÓPA
- **MIKLÓS DÁNIEL**
TELEKI PÁL MÁSODIK KORMÁNYFŐSÉGE
ÉS A CSEHSZLOVÁK ÜGY
- **RÉTI BALÁZS**
A GÖRÖG-OLASZ HÁBORÚ, 1940-1941
- **SZEMLE**
BARTHA ESZTER, JUHÁSZ BALÁZS, PALOTÁS ZSOLT ÍRÁSAI

TARTALOM

Sorsfordító események és koncepcióváltások (Bíró László)	1
<i>Tanulmányok</i>	
Tarafás Imre: „Németnek születtem, de az vagyok-e még mindig?” Identitásválság-diskurzusok „német-Ausztriában”, 1866–1914	5
Varga Esztella: Az Egyesült Államok külpolitikájának történelmi áttekintése	35
Csizmazia Gábor: Az Egyesült Államok és Kelet-Közép-Európa. Geopolitikai elgondolások és történelmi realitások	53
Gyúrósi Pál: Kereskedelmi tárgyalások Magyarország és Csehszlovákia között 1922 őszén	73
Miklós Dániel: Teleki Pál második kormányfősége és a csehszlovák ügy	95
Réti Balázs: A görög–olasz háború, 1940–1941	113
<i>Műhely</i>	
Majorosi Ádám: A catalaunumi csata. Attila, a hun és a Nyugatrómai Birodalom bukása	137
<i>Szemle</i>	
A tunéziai állam szolgája és száműzöttje (Palotás Zsolt)	161
Olaszország az első világháborúban (Juhász Balázs)	165
Tanulságok (nélkül) (Bartha Eszter)	170

A tunéziai állam szolgája és száműzöttje¹

1881-ben a franciák egy algériai–tunéziai határvíta ürügyén elfoglalták Tunisz városát. Két évvel később, 1883. június 8-án az „európai hódítók” az úgynevezett La Marsai konvenció értelmében hivatalosan protektorátussá, gyakorlatilag gyarmattá szervezték a Tuniszi Kormányzóságot, az oszmán Tunéziát. A több mint háromszáz éves oszmán uralmat az 1956-ig tartó francia fennhatóság váltotta fel. Az „impériumváltás” számos szempontból átalakulást jelentett az ország történetében és lakosai életében. Az oszmán Tunézia francia fennhatóság alá kerülése jelentős hatással volt egy bizonyos Huszein Ibn Abdalláh (1820–1887), ismertebb nevén Huszein tábornok életére, majd örökségére is. A tunéziai állami *mameluk/mamlúk*, azaz rabszolga vagy szolga távol hazájától, száműzetésben halt meg a toscanai Firenzében 1887. június 27-én.

A különböző társadalmi és kulturális háttérű, illetve iszlám hitre tért „mamlúkok rugalmas politikai és társadalmi kategóriát alkottak, ami segített a tunéziai kormányzóknak [bejek], hogy kapcsolatba lépjenek a különböző társadalmi csoportokkal, a városi előkelőtől a vidéki parasztokig” a Tuniszi Kormányzóságban (11. p.). Emellett az 1840-as években kezdődő és az 1867-ben lezáruló *iszláh* vagy *Tanzimat*, vagyis az oszmán reformok megvalósításával és végrehajtásával – például a rabszolgaság eltörlése Tunéziában (1846) – hozzájárultak a tunéziai közigazgatás átalakításához a 19. század második felében és közvetlenül az ország francia gyarmatosítását megelőzően.

Huszein tábornok az utolsó független tunéziai uralkodó, III. Muhammad Szadok bej (1859–1882) minisztereként tevékenykedett egészen 1881-es száműzetéséig. A tunéziai állam szolgája az 1820-as években született az ekkor oszmán uralom alatt álló Fekete-tenger partvidékén, az Észak-Kaukázusban (Cserkeszország). Huszein egyike volt az utolsóknak, akiket rabszolgaként eladtak a tunéziai uralkodóknak. I. Ahmed bej (1837–1855) udvarában az állam szolgája volt, és az évek során számos tisztséget is betöltött. Később például ő volt a tuniszi önkormányzat első elnöke (1858–1865) és a tunéziai állam első oktatási minisztere (1873–1877). Emellett Huszeinnek jelentős szerepe volt az első tunéziai, államilag támogatott arab nyelvű újság, az *ar-Raid at-Tuniszi* (*Ar-ra'id Attunisi/al-Ra'id al-Tunisi*) megalapításában (1859/1860) is.

M'hamed (Mohamed) Oualdi 2020-ban megjelent munkája mikrotörténeti esettanulmány. A monográfia az egykori tunéziai rabszolga és politikus, illetve író Huszein tábornok életét, valamint az öröksége körüli, az 1880-as években és 1920-ban kialakult konfliktusokat mutatja be. A szerző munkáját nem csupán leíró biográfiának szánta: a modern kor és

1 Oualdi, M'hamed: *A Slave between Empires: A Transimperial History of North Africa*. New York, Columbia University Press, 2020. XIII, 230 p.

a gyarmatosítás újraértelmezésének szükségessége mellett érvel Tunézia esetében. A francia kutató megvizsgálta, hogy milyen rendszer – nevezetesen az oszmán tartományi kultúra – előzte meg az európai gyarmatosítást. Úgy véli, hogy ez a rendszer átfedésben volt a gyarmati berendezkedéssel a Magreb-térségben. Oualdi nem egyszerűen oszmán vagy gyarmati határvidéknek tekinti ezt a régiót, hanem olyan területnek, ahol az egymással szemben álló birodalmi törekvések találkoztak és összezséptak egymással. Megvilágította, hogy az észak-afrikai muszlimok, keresztények és zsidók miként élték meg a mindennapokban az átmenetet az oszmán fennhatóságból az európai gyarmati uralomba.

M'hamed Oualdi 2019 óta a Párizsi Politikai Tanulmányok Intézetének (Institut d'études politiques de Paris, röviden Sciences Po) professzora, valamint a kora újkori és a jelenkori Észak-Afrika történetének nemzetközileg elismert kutatója. Kutatási területei közé tartozik a rabszolgaság eltörlése Észak-Afrikában a 19. században, a rabszolgaság és annak társadalmi hatásai az oszmán Tunéziára, illetve az oszmán uralomból a francia gyarmati uralomba történő átmenet Észak-Afrikában. A francia kutató számos Észak-Afrikával, különösen Tunéziával kapcsolatos monográfiát és tanulmányt közölt angol és francia nyelven. 2011-ben megjelent munkája a rabszolgák és szolgák meghatározott csoportját, az említett *mamelukokat/mamlúkokat* mutatja be.² A magasabb szintű katonai és adminisztratív „szolgák” a Tuniszi Kormányzóság uralkodóinak, a Muradida-, majd a Huszainida-dinasztia bejeinek alattvalói voltak az 1630-as évektől egészen az 1880-as évekig.

Oualdi most ismertető könyve elkészítése során nagyszámú levéltári és nyomtatásban megjelent forrásra támaszkodott, nemcsak a Földközi-tenger térségéből (Aix-en-Provence, Firenze, Tunisz, Isztambul stb.), hanem az Egyesült Államokból (Washington D. C.) is. Emellett a széles körű, angol, francia, olasz és arab nyelvű másodlagos irodalom szintén biztos alapot nyújtott a kitűzött cél megvalósításához. A szerző a kötetet egy bevezető részre (*Introduction: A North African Land and Its Ottoman and Colonial Legacies*) és hat nagyobb tematikus fejezetre és számos alfejezetre osztotta fel.

A monográfia első fejezetében (*Husayn: An Ottoman Reformer and a Product of Ottoman Reforms*) megismerhetjük Huszein életének főbb állomásait, beleértve az oszmán reformok végrehajtásában betöltött szerepét Tuniszba történő érkezésétől (1820) egészen a toscanai száműzetéséig (1880). A szerző emellett érvel, hogy sem Huszein életének mérföldkövei, sem pedig döntései nem értelmezhetők kizárólagosan országa Európával történő konfrontációja vagy a tunéziai államépítés szempontjából. 1846-ban a rabszolgaság tunéziai eltörlése, amelyben Huszein is aktív szerepet vállalt, például nem kizárólag az európai beavatkozástól – Sir Thomas Reade tuniszi angol főkonzul (1836–1849) tevékenységétől – függött. Emellett Huszein szintén kifejezte elkötelezettségét a rabszolgaság globális felszámolására Amos Perry amerikai tuniszi konzulnak írt 1864-es levelében is. Többek között az volt a véleménye, hogy a rabszolgaságot fel kell számolni, elsősorban gazdasági megfontolások miatt.

A második fejezet (*Husayn's Wealth: How to Build and Protect an Estate between Empires*) részletesen megvizsgálja Huszein vagyonát, beleértve ingatlanjait, ingó javait és hitelét. Huszein Tunisztól északra, La Golettánál (Hálik al-Vádi) fekvő földbirtokainak (jogi) helyzete számos hasonlóságot mutat az Oszmán Birodalomban vagy a cári Oroszországban lévő birtokokkal a 19. század második felében, és hasonló problémák merültek fel (például a köz- és a magántulajdon kérdése vonatkozásában). A történészek korábban már megállá-

2 Oualdi, M'hamed: *Esclaves et maîtres. Les mamelouks au service des beys de Tunis du XVIIe siècle aux années 1880*. Paris, 2011.

pítták, hogy az észak-afrikai lakosok elvesztették ingó és ingatlan vagyonukat a gyarmati korban. A tunéziai államférfi vagyonának tanulmányozása azonban azt mutatja, hogy a kisajátítás nem jelentett egyértelműen gyarmati lefoglalást a modern Magrebben. A tunéziai tisztviselők ugyanis kihasználhatták a magántulajdonra vonatkozó jogszabályokat és törvényeket, illetve pénzügyi tapasztalatokat szerezhettek. Tették ezt azért, hogy megvédhessék vagyonukat, amit Huszein „tunéziai állami érdekként határozott meg” az európaiakkal szemben.

Oualdi a soron következő, harmadik fejezetben (*A World of "Affairs": Litigation as a Tool for Negotiation*) Huszein életének későbbi szakaszát mutatja be két nemzetközi ügy tükrében. Ezek az incidensek a tunéziai pénzügyek korábbi igazgatói, Mahmúd Ibn Ajjad és Nesszim Samama vagyonával kapcsolatban pattantak ki. Mindketten Európába menekültek a tunéziai közpénzek elikkasztását követően. Huszein képviselte a tunéziai államot az ebből eredő pénzügyi vitákban Párizsban és Toscanában 1852-ben és 1873-ban. Ezek az esetek a 19. század kevésbé vizsgált, de döntő fontosságú jelenségére hívják fel a figyelmet, jelesül Európa – elsősorban Olaszország és Franciaország – fokozódó jogi és pénzügyi szerepvállalására a gyarmatosítást megelőzően Tunéziában. A tunéziai vezető réteg tagjainak birtokaival kapcsolatos incidensek hozzájárultak a Földközi-tenger medencéjének mindkét partjáról származó írásos – például arab, oszmán-török, berber stb. – bizonyítékok és dokumentumok növekedéséhez.

A negyedik fejezetről kezdve a monográfia a Huszein halála utáni, birtokai és ingóságai körüli vitákat vizsgálja. A negyedik fejezet (*The Diplomatic Conflicts over Husayn's Estate: Ottoman and Italian Interventions*) a Huszein vagyonát, illetve hagyatékát érintő, egyfelől az Oszmán Birodalom, másfelől a francia, illetve az olasz hatóságok között 1887–1888-ban kialakult diplomáciai konfliktusokra összpontosít. Perekre került sor a francia és az oszmán konzulok közötti vitákból. A perek kimenetele cáfolja az Oszmán Birodalomról korábban kialakított sztereotípiát. Nem állja meg a helyét ugyanis az az álláspont, miszerint a birodalom túl távol volt a Magrebtől, és túl gyenge volt ahhoz, hogy a szultán érvényesíteni tudja akaratát a térségben a 19. század végén. A „firenzei incidens” pedig azt szemlélteti, hogy a tunéziai alattvalók igénybe vehették és vették az olasz jogrendszer adta lehetőségeket peres ügyeik lefolytatásában, akár a francia hatóságokkal szemben is. 1887 telén Huszein egyik hitelezője, bizonyos Léon Elmilik, aki egy évtizeden keresztül szolgált az elhunytat, feljelentést tett az olasz hatóságoknál Firenzében. Ennek következtében igazságügyi tisztviselőket és rendőröket küldtek a francia konzulátusra, hogy foglaljanak le különféle papírokat Huszein hagyatékából.

A mű ötödik fejezete (*Sovereigns, Mothers, and Creditors: The Agency of Husayn's Potential Heirs*) az egyes személyek, illetve csoportok peres ügyeit vizsgálja. Többen is igényt tartottak Huszein hagyatékának bizonyos részeire. III. Ali bej – mivel Huszein állami szolga volt – családja öröklési joga mellett érvelt. Részt kért az örökségből az olasz Angiolina Fortunata Bertucci és a francia–német Eva Keusch is, ugyanis leányaikat Huszein nevelte fel Toscanában. A tunéziai jogtudós, Bu Hadzsib sejk és fiai, akik közel álltak az elhunythoz, szintén jogosultnak tartották magukat az örökség egy részére. Rajtuk kívül szintén fellépett igényeivel a korábban bemutatott algériai zsidó, Léon Elmilik. A fejezet bizonyítja, hogy a tunéziai bejek egyáltalán nem voltak tehetetlen uralkodók, akik teljes mértékben francia gyámság alatt álltak. Bemutatja továbbá, hogy az európai nők nem csak a francia gyarmati intézmények segítségével védhették eredményesen jogaikat. A perek, a heves, arab nyelvű viták pedig hozzájárultak a tunéziai igazságszolgáltatás átalakulásához a gyarmati korban. Elmilik esete végezetül azt példázza, hogy a zsidókat nem lehet kizárólag közösségük kerekein belül, vagy csupán asszimilált francia állampolgárokként vizsgálni a Magreb-térségben.

Oualdi a munkát epilógussal (hatodik fejezet), valamint összegzéssel (*Husayn's Legacies in Colonial Tunisia és Local and Imperial Histories of the Maghreb*) zárja. Megtudhatjuk, végül mi lett Huszein hagyatékának a sorsa. Emellett a szerző nyomon követi, hogyan alakult az örökségből részesülők – például Bu Hadzsib sejk és családja – élete egészen az 1920–1930-as évekig.

Összegzésül elmondható, hogy M'hamed Oualdi monográfiáját haszonnal forgathatják mind a francia gyarmatbirodalom, mind a modern Magreb, mind pedig az Oszmán Birodalom történetének kutatói. A gyarmati Tunézia és tágabb értelemben a modern kori Észak-Afrika története nem csupán a francia vagy az európai történelem egyik „alfejezete”, hanem sokkal inkább egy szélesebb összefüggésrendszer – az Oszmán Birodalom és az észak-afrikai francia gyarmatbirodalom közötti kapcsolatok – lényeges eleme volt. Az események és hatásaik érintették az észak-afrikaiakat, az olaszokat, a franciákat, valamint a közel-keleti oszmán alattvalókat, vagyis az afrikai és mediterrán társadalmakat. Az olvasóközönség olyan munkát vehet a kezébe, amely új és sajátos módon mutatja be az átmenetet az oszmán uralomból a francia gyarmati korszakba Tunéziában és Észak-Afrikában, kiemelve a helyi sajátosságok fontosságát és tovább élését egészen a 20. század első feléig.

Palotás Zsolt*

* A szerző történész (PhD), tudományos kutató.

CONTENTS

Fateful Events and Shifts of Conception (László Bíró)	1
<i>Studies</i>	
Imre Tarafás: "I Was Born a German, but Am I One Still?" Discourses of Identity Crisis in "German Austria", 1866–1914	5
Eszteella Varga: A Historical Review of US Foreign Policy	35
Gábor Csizmazia: The United States and East-Central Europe: Geopolitical Concepts and Historical Realities	53
Pál Gyúrósi: Trade Negotiations between Hungary and Czechoslovakia in the Autumn of 1922	73
Dániel Miklós: The Second Prime Ministry of Pál Teleki and the Czechoslovak Affair	95
Balázs Réti: The Greco–Italian War, 1940–1941	113
<i>Workshop</i>	
Ádám Majorosi: The Battle of the Catalaunian Plains: Attila the Hun and the Fall of the Western Roman Empire	137
<i>Book Reviews</i>	
A Slave between Empires: A Transimperial History of North Africa (Zsolt Palotás)	161
Italy in World War I (Balázs Juhász)	165
(Without) Lessons (Eszter Bartha)	170

Ára: 800 Ft
Előfizetőknek: 600 Ft

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőknél, vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszámán: 06-80/444-444,
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440,
vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda,
Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható a Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetében
(1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.,
telefon: 224-6700/4624, 4626 mellék), illetve a Penna Bölcsész Könyvesboltban
(1053 Budapest, Magyar utca 40., telefon: 06 30/203-1769).

A Világtörténet 2022-es évfolyamának megjelenését
a Magyar Tudományos Akadémia, a Nemzeti Kulturális Alap és az ELKH Titkársága támogatja

nka
Nemzeti Kulturális Alap

ELKH | Eötvös Loránd
Kutatói Hálózat